

2. Жиленко М. В. Педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 01 /Микола Володимирович Жиленко. – Київ, 1994. – 151с.
3. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь. – К. :Міністерство економіки України. 2010. – с. 46-47.
4. Никифоров, Г. С. Надежность профессиональной деятельности / под ред. Г. С. Никифорова. СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. - 176 с.
5. Климов Е. А. Пути в профессионализм: учебное пособие / Е. А. Климов. – М. : Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. - 320 с. ISBN 5-7695-0733-0.
6. Толочек В. А. Современная психология труда: Учебное пособие. 2-е изд. С. Пб. : Питер, 2008. – 432 с. ISBN 5-7695-1506-6

УДК 37. 062:37. 011. 3

**Ісаєва С. Д.**

Київського національного університету імені Тараса Шевченка факультету психології, здобувач кафедри педагогіки

## **ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ВЧИТЕЛЕМ ТА УЧНЯМИ ЗА ТОМАСОМ ГОРДОНОМ**

*У статті розглядаються умови ефективних взаємовідношень між вчителем та учнями. Аналізуються розповсюджені міфи щодо загального уявлення про ідеального вчителя.*

**Ключові слова:** *Томас Гордон, вчитель, учні, ефективна комунікація.*

*В статье рассматриваются условия эффективных взаимоотношений между учителем и учениками. Анализируются распространенные мифы относительно общего представления об идеальном учителе.*

**Ключевые слова:** *Томас Гордон, учитель, ученики, эффективная коммуникация.*

*Conditions of effective relationships between a teacher and his/her pupils are examined. Prevalent myths concerning the general idea about a perfect teacher are analyzed.*

**Keywords:** *Thomas Gordon, teacher, pupils, effective communication.*

**Актуальність дослідження.** Педагогічна професія - одна з найдавніших. Вона виникла на ранніх етапах розвитку людства у зв'язку з потребою передавати підростаючому поколінню набутий досвід, а згодом виділилась в окрему галузь... Кожна держава, будь-яка суспільна система визнавала необхідність навчання й виховання, відповідно націлюючи людей, які займалися даною діяльністю. Педагог повинен бути людиною культури й вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення й демократичних змін, людиною великої душі й доброго серця. Справжній педагог повинен працювати на майбутнє, випереджати свій час. Його має хвилювати не лише окрема індивідуальність, а світ людей. Завдяки цьому педагогічна професія стає творчою місією. Місія педагога – це не лише його власні інтереси, мотиви, плани. Він є посередник між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу й людства. Його обов'язок – виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації [3, с. 5].

Актуальність даної статті зумовлена тим, що світ на початку третього тисячоліття виставляє перед навчальними закладами ряд важливих завдань, серед яких формування молодої людини, яка творчо і діяльнісно впливатиме на навколишній світ, та забезпечення умовами, що надаватимуть можливість цій людині розкрити свої потенційні можливості, самовдосконалитися і відбутися як особистості.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими нових умов і механізмів виховання вчителем підростаючого покоління та формування у вчителя спеціальних навичок спілкування з учнями. Розробці нових шляхів підготовки майбутнього вчителя присвятили багато своїх праць такі видатні педагоги минулого як Я. Коменський, І. Песталоцці, Ф. Дістерверг, К. Ушинський, М. Пирогов, пізніше М. Бахтін, П. Блонський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, а також наші сучасники Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, Н. Бутенко, С. Гончаренко, Г. Данилова, І. Зязюн, К. Корсак, В. Кремень, М. Лещенко, В. Семиченко, В. Ягупов та інші. У своїх працях вони наголошують на необхідності отримання педагогами фундаментальних знань, спеціальної професійної підготовки й постійної самоосвіти, на основі чого формується мистецтво розвивального навчання й навчального спілкування [2, 4, 5, 6]. Проблемі підготовки вчителя і набуття ним спеціальних навичок спілкування з учнями відвели багато свого часу також зарубіжні педагоги і науковці, такі як У. Глассер, Г. Левітас, Р. Оксфорд, Дж. Равен, М. Стобарт, Р. Таубер та інші [7, 8].

Однак поза увагою вчених залишилася педагогічна спадщина Томаса Гордона (1918 – 2002), видатного американського вченого, педагога, психолога, творця власної методики, засновника фонду «Гордон Тренінг Інтернешнл», який багато свого часу приділив дослідженню взаємовідношень між вчителями та учнями.

**Мета** статті полягає у дослідженні шляхів забезпечення ефективної комунікації між вчителем та учнями, що пропонував Томас Гордон.

Розпочнемо з того, що з точки зору Томаса Гордона, професія педагога може і повинна бути однією з самих життєво стверджувальних професій, хоча, на превеликий жаль, для багатьох вчителів вона такою не є. Спілкуючись з вчителями, Томас Гордон дійшов висновку, що починаючи викладати, вони бачать себе щасливим проводирями учнів, які жадають знань, мріють все дослідити і відкрити. Однак таке відчуття продовжується у вчителів недовго і з часом бажання викладати у них майже зникає. Кожний новий клас і новий день вони зустрічають з острахом. Вчителі почувають себе наглядчачами над невільниками, котрі мріють лише про те, щоб не працювати. Учні приходять до школи з подібним відчуттям. Вони обманюють, ображають один одного і, здається, радуються лише тоді, коли з'являється можливість вчитися, не особливо утруднюючи себе. Вчителі несподівано для себе відкривають, що шкільне життя буває повним ворожнечі, що інколи доводиться навіть тримати оборону від учнів і що ця боротьба часом перетворюється у боротьбу за виживання. Коли вчителі починають це розуміти, вони намагаються розібратися у тому, що відбувається і чому викладання не приносить задоволення, про яке вони так мріяли [1, с. 18-19].

Часом вчителі звинувачують своїх професорів і наставників у тому, що, у свій час, їх не попередили про «реальне життя» ('real world'). Іншого разу вони звинувачують шкільне керівництво через те, що в класі багато учнів, немає умов для роботи, а зарплати низькі. Іноді вчителі навіть критикують адміністрацію за низький моральний дух школи, відсутність колективізму і погану старанність дітей. Але гірше за все те, що деякі вчителі раптом починають вважати, що у всьому винні вони самі (they are not 'cut out to be teachers'). Кожний рік багато вчителів звільняються зі школи, розчаровані результатами своєї роботи і впевненими у тому, що являються повними невдахами, оскільки не створені для викладацької роботи (deep feelings of personal failure).

На думку Томаса Гордона, така ситуація зумовлена певними причинами. Корифеї педагогічної науки при всіх їх знаннях не можуть передати особистий досвід молодим вчителям. Кожний вчитель повинен відчувати особливості шкільного життя на собі, і такий досвід передати іншому просто неможливо. До тих пір поки молодий вчитель сам не ввійде до класу, йому буде незрозуміло, чому вчительська праця є важкою і які вимоги вона висуває до людини загалом. Що до шкільної адміністрації, вона є не стільки винуватцем скільки жертвою. Вчителі розчаровуються у своїй роботі настільки часто, що звинувачувати у цьому адміністрацію безглуздо. Умови праці і заробітна платня також не грають вирішальної ролі. У школах з «ідеальними» умовами роботи і маленькими класами вчителі іноді відчують себе такими ж нещасними. Отримання більш високої заробітної платні за роботу, котра не приносить задоволення, навряд чи зможе зробити її більш приємною. Саме тому профспілкам вчителів дуже рідко вдається вирішити які-небудь серйозні проблеми: вони зайняті покращенням умов праці, вчительськими пільгами і підвищенням зарплатні, але розчарованість вчителів від цього меншою не стає. До того ж спостереження за сотнями тисяч вчителів переконали Томаса Гордона у тому, що ті вчителі, які вважають себе невдачами, блискуче викладають свій предмет [1, с. 19-20].

Таким чином, перш за все, Томас Гордон спробував з'ясувати у чому ж приховується справжня причина невдоволення викладачами собою, та зрозуміти, яке існує загальне уявлення про ідеального вчителя. Томас Гордон вважає, що в його основі лежать декілька розповсюджених міфів: Міф 1. Гарний вчитель спокійний, незворушний, ніколи не показує свого роздратування. Він ніколи не виходить з себе і не проявляє своїх емоцій.

Міф 2. Гарний вчитель завжди безсторонній, неупереджений і справедливий. Для нього всі діти рівні, незалежно від кольору шкіри, здібностей або статі. Гарний вчитель не може бути ні расистом, ні секстантом. Міф 3. Гарний вчитель може і повинен приховувати свої справжні почуття від учнів. Міф 4. Гарний вчитель однаково відноситься до усіх. У нього не можуть бути улюбленчики. Міф 5. Гарний вчитель організовує цікаве і стимулююче навчання, котре розкріпає дітей, але забезпечує тишу і лад. Міф 6. Гарний вчитель той, хто може бути послідовним. Він не змінює своєї точки зору, не упереджений, нічого не забуває, не проявляє свого настрою і не робить помилок. Міф 7. Гарний вчитель знає відповіді на всі питання. Він мудріший за своїх учнів. Міф 8. Гарні вчителі підтримують один одного. Вони виступають «єдиним фронтом» перед учнями, незалежно від власної думки, цінностей або переконань.

Враховуючи перелічені міфи, у Томаса Гордона склалося враження, що гарні вчителі повинні бути кращими, розумнішими і грамотнішими за звичайних людей (they must be virtuous). Але, оскільки подібні міфи позбавляють вчителя людських рис, працюючи над «Курсом ефективного викладача», Томас Гордон прагнув до того, щоб ідеал вчителя не лише виглядав більш реально, але і дозволяв вчителям залишатися звичайними людьми. Шукаючи шляхи забезпечення ефективною комунікації між вчителем та учнями, Томас Гордон поділяв вчителів на толерантних і нетолерантних, та досліджував відмінності між ними. Він відмічав, що є вчителі, які встановлюють «високу планку» для учнів (як правило, і для інших людей також), рідко задоволені природною поведінкою учнів у класі, і у них є непорушні та стійкі уявлення про те, що можна і що неможна. Школярі вважають таких вчителів

надмірно суворими, не люблять їх керівний тон і намагаються по можливості їх уникати. Толерантні вчителі суттєво розширюють область припустимої поведінки, намагаючись менше засуджувати і проявляти більше гнучкості. Вони рідко нав'язують своє розуміння того, що можна і що неможна, і приймають виявлення будь-яких людських якостей. Вчителі, які ладні сварити і засуджувати учня, звичайно вважають, що їх підхід допомагає учням краще поводитися. Вони впевнені, що будь-яка зміна у поведінці учня можлива лише при впливі з боку. З точки зору Томаса Гордона, слухним є як раз протилежне. Осудження, виставляння поганої оцінки, перелік недоліків та інші методи, котрими вчитель користується в подібних ситуаціях, заважають учневі змінитися і ніяк не сприяють його виправленню. Так як школярі відносяться до таких вчителів з особливою настороженістю або поводять себе так, щоб ще більше роздратувати вчителя, заклики до порядку в таких випадках мало сприяють процесу викладання [1, с. 21-22].

Відомо, що інколи виникають ситуації, коли навіть самий терплячий вчитель в якийсь момент стає нетерплячим, і та поведінка учнів, котра раніше здавалася йому цілком прийнятною, раптом перетворюється в неприйнятну. На думку Томаса Гордона, існують три фактори, від яких залежить сприйняття вчителем учня: 1) зміни у вчителі, 2) різне відношення вчителя до різних учнів, 3) зміни в ситуації або в середовищі.

Розглянемо спочатку як Томас Гордон радить вчителю розпізнавати зміни у самому собі. Педагог підкреслює, що люди по-різному реагують на інших людей в залежності від настрою, стану свого здоров'я, часу доби і т. ін. Причому це часто ніяк не пов'язано з поведінкою інших людей, котра залишається незмінною. Оскільки всі вчителі також живі люди, а не байдужі, бездушні і непохибні роботи, котрим сторонні проблеми і переживання, то і вони реагують на все по-різному.

Різне відношення вчителя до окремих учнів Томас Гордон пояснює наступним чином. Вчитель може по-різному відноситися до різних учнів з багатьох причин. Наприклад, у вчителя може бути особиста приязнь або неприязнь. Так як люди відрізняються один від одного (і це стосується як учнів, так і вчителів), неможливо всіх сприймати однаково. Тому, незалежно від причин, до кожного учня підхід завжди буває різним.

Третім фактором, від якого залежить сприйняття вчителем учня, є середовище або ситуація, у якій проявляється поведінка учня. Як кажуть, «всьому своє місце і час». Іноді неприйнятною вважається така поведінка учня, до якої іншим разом не було б ніяких претензій. Наприклад, більшість вчителів нормально відносяться до сварок або стусанів і штовхань на спортивному майданчику, але дозволити таку поведінку у класі вони не можуть.

Тривалий час також Томас Гордон досліджував показну невимогливість вчителя, так як не є секретом, що інколи вчителі змушені робити вигляд, ніби їх влаштовує поведінка учнів, якою вони насправді незадоволені. Або, навпаки, вчителі роблять вигляд, що вони незадоволені поведінкою учнів, до якої в іншій ситуації не мали б ніяких претензій і яка є цілком припустимою. Зловживаючи такими словами, як «повинен» і «зобов'язаний», вчителі заганяють себе у пастку удавання.

Томас Гордон впевнений, якщо вчитель робить вигляд, що вважає поведінку припустимою, коли насправді вона його дратує, або робить вигляд, що вважає поведінку неприпустимою, оскільки «так треба», то в кращому випадку учні такого

вчителя просто не зрозуміють, а в гіршому – вирішать, що він лицемірить. Педагог констатує, що коли запитують у дітей, чим їм не подобаються дорослі, то найчастіше діти дають дві відповіді: «Дорослі не чують нас» і «Дорослі прикидаються» [1, с. 28-34].

Нещирість вчителів Томас Гордон вбачає і в подвійних стандартах. Лише в деяких школах не існує окремих правил для дорослих і окремих правил для дітей. Пропонуючи свободи, привілеї і права вчителям і відмовляючи в них дітям, школа сама перетворюється у складну етичну проблему.

Для того, щоб допомогти вчителям вирішувати проблеми, котрі неминуче виникають у їх відношеннях з учнями, Томас Гордон радить спочатку навчитися розрізняти «належність» проблеми, тобто коли проблема «належить» вчителю, а коли - учню. Якщо існує неприпустима поведінка, котра несумісна з задачами викладання, заважає вчителю, дратує його, злить і т. п. , цілком очевидно, що така поведінка перетворюється у проблему для вчителя, тобто вчитель набуває проблему. Також існує проблема зовсім іншої якості. Наприклад, учениця зізнається вчителю про те, що незадоволена поведінкою когось зі своїх рідних. . . і для неї – це дійсно проблема. Вона належить їй і є її придбанням. Тому у такому випадку вважається, що проблема «належить» учениці.

На переконання Томаса Гордона, однією з найбільших перешкод на шляху встановлення гарних відношень є труднощі саме з атрибуцією «набутих проблем» (the concept of 'ownership of problems'). Дуже важливо, щоб вчителі могли розпізнавати проблеми, котрі виникають в житті учнів, але ніяк не позначаються на їх власному житті, і проблеми, котрі самим безпосереднім чином суперечать інтересам вчителя. Вчителі повинні абсолютно по-різному поводитися у тих випадках, коли проблеми виникають у учнів і коли проблеми «набувають» вчителі. Томас Гордон наголошує, що вчителі можуть відділити свої власні проблеми від проблем учнів у разі, якщо задаються питанням: «Чи має поведінка учня хоча б який-небудь конкретний і безпосередній вплив на мене? Я вважаю його неприпустимим, тому що воно заважає мені, ображає мене або іншим способом заважає досягненню моїх цілей? Або я вважаю його неприпустимим, тому що звикла до іншої поведінки цього учня і його нинішня поведінка суперечить моїм очікуванням?» Якщо відповідь на друге запитання позитивна, то проблема належить учневі. Якщо ж позитивна відповідь надана на перше питання, то з проблемою доведеться розбиратися вчителю [1, с. 36-40]. Слід відмітити, що навіть при оптимальній ситуації проблеми часом виникають у обох учасників педагогічного процесу. З одного боку, в учнів можуть бути проблеми, котрі інколи взагалі не мають рішення, а з іншого, учні можуть поводитися так, що їх поведінка буде заважати вчителю і суперечити його бажанням.

**Висновки.** Проаналізувавши погляди Томаса Гордона відносно ефективної комунікації між вчителем та учнями, ми дійшли висновку, що цей визначний педагог глибоко висвітлює шляхи її забезпечення; здійснив критичний аналіз поведінки вчителів та причин виникнення їхнього некомпетентного ставлення до учнів; обґрунтував доцільність відкритих і щирих взаємовідношень між вчителями та учнями.

Отже, вивчення досвіду Томаса Гордона заслуговує на особливу увагу, так як може значно збагатити сучасну українську педагогічну теорію й практику. Водночас дана стаття не претендує на вичерпне дослідження даної проблеми, а тому

подальшого вивчення потребує модель ефективної комунікації між вчителями та учнями за Томасом Гордоном.

### Література:

1. Gordon Th. P. E. T. Teacher effectiveness training. – New York: Three Rivers Press, 2003, 365p.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посібник/ Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336с. ISBN 966-574-700-2.
3. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації: навчальний посібник/ Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. – 90с.
4. Данилова Г. С. Професіоналізм педагога на порозі третього тисячоліття / Освітнянські відомості: науково-методичний журнал. - №4. – 2002. – С. 2-4.
5. Кремень В. Філософія освіти XXI століття / Шлях освіти. - №2. – 2003. – С. 2-5.
6. Ягупов. В. В. Педагогіка [Текст] : навч. посібник / В. В. Ягупов. - К. : Либідь, 2003. - 559 с. - ISBN 966-06-0251-0.
7. Glasser William. The Quality School: Managing Students Without Coercion. - Harper and Row, 1990. – 171p.
8. Tauber Robert. Classroom Management: Sound Theory and Effective Practice. - Westport, Conn. : Bergin & Garvey, 1999. – 339p

УДК: 37 (09)(477)

**Кузьменко Н. М.**

---

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, к.пед.н., доц., докторант

---

### **І. П. ЛЬВОВ ПРО САМОСТІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТІВ ІЗ КНИГОЮ**

*У статті проаналізовано тези і конспект лекції доцента І. П. Львова на тему: „Про самостійну роботу студентів із книгою”, в якій досвідчений педагог обґрунтовує типологію читачів і дає рекомендації студентам як працювати з текстом.*

**Ключові слова:** студент, викладач, навчально-виховний процес, конспект, план, тези, підручник

*В статье проанализировано тезисы и конспект лекции доцента И. П. Львова на тему: „О самостоятельной работе студентов над книгой”, в которой опытный педагог обосновывает типологию читателей и дает рекомендации студентам по работе над текстом.*

**Ключевые слова:** студент, преподаватель, учебно-воспитательный процесс, конспект, план, тезисы, учебник.

*In the article theses and compendium of lecture of the associate professor I. P. L'vov are analysed on a theme: „About independent work of students with a book” in which experimental teacher bases typology of readers and gives recommendations to the students how to work with a text.*

**Keywords:** student, teacher, educational-educating process, notes, plan, theses, textbook.

**Актуальність дослідження.** В умовах сьогодення обґрунтуванню теоретико-методологічних засад вітчизняної педагогіки значно сприятимуть аналіз, узагальнення, систематизація та творче використання кращих традицій української педагогіки. При цьому ідеї науковців минулого будуть мати істотне значення для розвитку педагогічної науки і практики на сучасному етапі. Проте, і сьогодні залишається недостатньо вивченою спадщина багатьох вітчизняних педагогів: Х. Алчевської, Г. Ващенко, Б. Грінченка, І. Стешенко. Значний дослідницький інтерес представляє педагогічна та наукова діяльність Івана Петровича Львова, який 57